

ETO: 820:894.511 „193“

Original scientific paper

ALDOUS HUXLEY MŰVEINEK FOGADTATÁSA MAGYARORSZÁGON A HARMINCAS ÉVEKBEN

MÁK FERENC

Közlésre elfogadva: 1983. november 16.

I.

Aldous Huxley angol novellista, regény- és esszéíró az 1920-as években a „nagy lázadóként“ mutatkozott be a nagyvilágnak. Olvasóközönsége meghökkenéssel figyelt fel a Huxley által leütött hangokra, hisz a nyugat-európai irodalmak közül az angol nemzeti irodalom a legszegényebb az ilyen alkatú és vérmérsékletű írókban. Swift óta ilyen hévvel senki sem olvasta e közösség fejére bűneit, senki sem ostromozta ily csípős malíciával e társadalmat. Neve csakhamar szárnyra kapott, és Európa olvasóközönségének figyelme várakozással fordult Huxley felé.

A magyar olvasóközönség 1934-ben olvashatta először fordításban a Point Counter Point és a Brave New World című műveit a *A végzet bábjátéka*, illetve *Szép új világ* címen. Két évvel később, 1936-ban az Antic Hay és a Two or Three Grace is olvasható magyarul, *Légnadrág és társai*, illetve *Két vagy három grácia* címen. Ez volt Huxley hivatalos bemutatkozása. Németh László azonban már 1930-ban ismertetőt ír egy angol kiadás alapján a Point Counter Point-ról. Még ugyanabban az évben Hamvas Béla *Aldous Huxley s a „véleményregény“* című írásában mutatja be a szigetországi szerzőt a Nyugat olvasóközönségének. Szerb Antal pedig az 1933-ban megjelent *A mai angol regény* című nagy tanulmányában „napjaink legjelentősebb“ angol regényírójának nevezi.

Huxley magyarországi fogadtatásáról legeggyértelműbben Kőhalmi Bélának 1937-ben megjelent *Az új könyvek könyve* című gyűjteménye tanúskodik. A szerző íróknak tette fel a kérdést: számukra ki a legjelentősebb alkotója és melyik a legfontosabb mű a jelen világirodalmában? Szilágyi Géza A tulajdonságok nélküli embert és a Point Counter Point-ot emeli ki, Káldor György szintén a Point Counter Point-ot, Ignóty A varázshegyét és a Az eltűnt idő nyomában, Remenyik Zsigmond Gide-et, Ritoók Emma Gide-et és Huxleyt nevezi meg. Molnár Ákos négy nevet is felsorol: V. Woolfot, Joyce-ot, Huxleyt és Kafkát említi. Schöpflin Aladár ugyanakkor így fogalmaz: „Az élet mai anarchikus állapotát az irodalomban, érzésem szerint, legteljesebben a Point Counter Point, Aldous Huxley regénye fejezi ki.“ Márai Sándor viszont ezt írja: „A per, Proust és Joyce pere még nem dőlt el.“ Érdekes megfigyelni, hogy szinte kivétel nélkül valamennyien azokat

a műveket tartják fontosnak, melyeket nem sokkal később Hermann Broch regényelmélete alapján polihisztorikus regényeknek minősít majd az irodalomtörténet.

II.

Akik mégis a legérzékenyebben reagáltak az angol író műveire, azok a Nyugat második, és az úgynevezett esszéírónemzedék tagjai voltak. Ők érezték leginkább, hogy a modern kor anarchiájából eredő életérzéseik ott vibrálnak Huxley műveiben is. Ezek a fiatalok a század első éveiben születtek, gyermekkori élményük a világháború, ifjúkori élményük pedig a két forradalom, és az ezt követő lassan konszolidálódó ellenforradalom volt. A világot örült káosznak, az érzelmek és az indulatok vitustáncának látták és észlelték, és hevesen reagáltak minden ilyen alkotásra, mely e kozmikus felfordulást reflektálta.

Legelőször mégis a Nyugat első nemzedékéhez tartozó Kassák Lajosnak a *Szép új világról* írt és a Szocializmus című folyóirat 1934. 3. számában megjelent kritikájáról kell szólni. Kassák eleve elutasító magatartást tanúsít a regénynyel szemben: „Aki az utópista regényirodalmat csak részben is ismeri, az semmit nem veszít Huxley könyvének elolvasása nélkül; ha elolvasta, unottan teszi azt félre a kimustráltak polcára.“ Ítélete roppant megsemmisítő. Gondolatmenetének lényege, hogy az utópiának csupán akkor van értelme, ha egyben dokumentált társadalomszemlélet is. És éppen Huxley társadalomszemlélete ellen van kifogása; egyszerűen tudománytalannak minősíti. „Tudománytalan, mert Huxley gondolkodásmódja felületes és antidiagnostikus“ — írja. És hozzáteszi: „Hogyan is gondolhatta el Huxley a szép új világot ennyire a 19. század utópistáinak sémája szerint?“ Megdöbentőnek tartja „hogy a huszadik század „ész-embere“ félelemmel és elítélően nézi a technikai fejlődés gyors tempóját“. A továbbiakban Kassákból a marxista képzettségű forradalmi aktivista szól, amikor így fogalmaz: „A civilizáció mai világában az emberiség nagy részének teljes elnyomódása kétségtelen, de ez ellen az elnyomódás ellen nem a civilizatorikus eszközök megsemmisítésével, hanem az ezeket az eszközöket helytelenül alkalmazó termelési rend átalakításával kell küzdeni.“ Majd kimondja azt az ítéletet, melyet csak a Kassák-szerű forradalmár mondhat ki: „Ha már tendenciózus írásra szánta rá magát Huxley, a mai eldologiasodott társadalommal miért nem állította szembe a szocialista társadalmat, amelynek az ember dologi fölszabadítása az ideálja, és a géplényekkel miért nem állította szembe a szocialista embert, aki az elmechanizálódás helyett az anyagból és szellemből összetett élet legteljesebb kiélését tartja céljának?“ Mődfelett érdekes lenne felderíteni, hogy az angol író saját hazájában kapott-e ilyen éles, messzemenően elítélő bírálatot. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a két világháború közötti Magyarországon ez volt az egyetlen marxista elemekre épülő Huxley-kritika. Lukács György figyelmét — aki tudvalevően minden jelentősebb európai irodalmi és kulturális eseményre azonnal reagált — az eddigi kutatások alapján úgy tűnik mindvégig elkerülte Huxley munkássága. Ez részben talán azzal is magyarázható, hogy Lukács ebben az időben már nagyméretű realizmuselméletének kidolgozásán munkálkodott.

Merőben más a véleménye Huxleyről a Nyugat első nemzedéke egy másik tagjának, Laczkó Gézának, aki az 1936-ban magyarul is megjelent *Légnadrág és társaihoz* (Antic Hau) írt előszót. „Huxley írónak ép oly nyugtalanító, amilyen nyugtalanító korszakban élünk“ — írja az előszóban, majd hozzáteszi: „A mai angol élet olyan Swift-je ő, aki mintha sokat olvasta volna Ibsent.“ Laczkó Géza rámutat Huxley műveinek egy sajátos vonására, miszerint ezekben „az ember erkölcsben és szellemben gonosz és hiábavaló majom“, ám közülük is a leggonoszabb és leghiábavalóbb „az intellektüell“. „Ez a legkárosabb, legocsmányabb és legszerencsétlenebb mind között. Emberfelettit kényeskedve a majom alá süllyed, az arany is ólomná válik kezében, megszentégtelenít mindent, amihez ér, mert a nagy Nihil üres poklát hordozza szívében s egyetlen büntetése csak az, hogy mindezt tudja is. Tragikus hős elvetélt méhmagzat állapotában, rosszgyomrú, sovány Falstaff valami tyúkagyvelejű Hamletbe oltva. Ezek az Antic Hay hősei.“ Végtelenül pontos és lényegretörő megállapítás. Laczkó pontosan regisztrálja Huxley szemléletének lényegét: a külső Nihil, és a belső Anarchia okszerű összefüggéseit. Írását a szerző így fejezi be: „... Huxley vállalja korát, mert, ha az élet mocskos is, a művészet — szent.“

III

Hamvas Béla 1930-ban (Németh Lászlónak a Pont és ellenpont-ról írt ismertetőjével egyidőben) elsőként ír — jóval az angol regényíró magyarországi bemutatkozását megelőzően — egy átfogó ismertetőt Huxley-ről. A Nyugat 1930. augusztus elsejei számában megjelent *Aldous Huxley s a „véleményregény“* című írásának bevezetőjéből kitűnik, Hamvas Béla ekkor már teljességében ismerte az angol író addigi munkásságát, minden egyes megjelent könyvéről tudomása van, mi több, azonnal kész a több szempontra épülő értéktétele is. „Divatos“ írónak nevezi Huxleyt, a „szalónok“ divatos írójának, és e minősítést korántsem szánta elismerésnek. „Semmi sem szent előtte. Csak azért nem nihilista, mert a nihilizmushoz mégis valamilyen határozott állásfoglalásra van szükség... Huxley szofista. Rendkívüli módon szellemes és még rendkívülibb módon művelt.“ Hamvas — Szerb Antal később megfogalmazott véleményével szemben — nem értékeli különösebben nagyra Huxley szofizmusát sem. Következésképpen a szerző eddig megjelent régényei sem töltik el egyértelmű lelkesedéssel. A *Pont és ellenpont*ról valamint a *Száraz levelekről* (később magyarul *A szerelem útjai* címen jelent meg) alkotott ítélete végtelenül tartózkodó és kimért: „A mű elméleti struktúráján épül — a művész filozófussá válik. A művészet és a bölcsélet egybefolyik. Az irodalom világnézeti irodalom.“ Hamvas szemében ez a pusztán frivolitás látszatát kelti. Való igaz azonban, hogy a korai művekben magáról csak bátoran jelt adó „szofizmus“ Huxley későbbi műveiben fog igazán kiteljesedni (szofizmusának teljes kelléktárát szerzőnk *A vak Sámson* című 1936-os regényében fogja, korántsem oly eklektikus formában felvonultatni).

Hamvas Béla ismertetőjét a következő szavakkal zárja: „Ha nem is hasonlítható Cervantes mélységeihez, akivel szeretik párhuzamba állítani, nagyon is elég ahhoz, hogy sokat várjonak tőle (1894-ben született!) és az

angol regényirodalom egyik reménységének tartják.“ E megállapítás hangvételeből kitűnik, Hamvas Huxleyval szemben tanúsított tartozkodó magatartása már-már az elhatárolódás gesztusáig nő: nem tud azonosulni azokkal, akik Huxleyt „reménységnek“ tartják. Véleménye mögül azonban hiányzik a következetes indoklás, Hamvas ugyanis nem foglalkozik Huxley világszemléletével (művészi felfogásáról is csak *per tangentem* szól), következőképpen idegenkedése nem válik teljes mértékben megokolttá. Arról viszont nincs tudomásunk, hogy idők során, az angol szerző életművének kiteljesedését követően véleménye megváltozott-e.

IV

Az *Antic Hay-t Légnadrág és társai* címmel a Nyugat második nemzedékéhez tartozó Bálint György fordította magyarra. Szellemi találkozásukat egy 1936 elején keletkezett írásában nagy meglepéssel nyugtázta. „Huxley a mai európai polgári entellektuel-szellem képviselője, ennek a polgári intellektualizmusnak zsenije. Nem kevesebb és nem több ennél“ — írja, majd ő is rámutat arra — ami immár személyes életélményévé is vált —, hogy az angol író mindig a hiábavaló emberek sorsán keresztül igyekszik bemutatni az élet hiábavalóságát. E hiábavaló emberek szinte kivétel nélkül a háború utáni dekadensek soraiból kerülnek ki, vagyis annak a kornak szülöttei, melynek nihilizmusát Bálint György és nemzedéktársai a legközvetlenebb élményként voltak kénytelenek átélni. De e nagy felfordulásban első, amit megtanultak Huxleytól, az a szellem felsőbbrendűségébe vetett hit. Egy életre szóló élménye lesz ez ennek a nemzedéknek. „Huxley egyszerűen csak mulat az emberein, és vállat von. Ebben mi is követhetjük. Kevés ilyen zseniális és kulturált mulattatót találunk. Örömmel és lebilincselten nézhetjük végig a torz táncot, mert nagyon mulatságos. Aztán mi is vállat vonhatunk, és továbbindulhatunk, határozottabb léptekkel, határozottabb célok felé. Egyet mindenesetre megtanulhatunk a torz körtánc járótól: így nem szabad. A lecke szellemes volt, és nem felejtjük el egykönnyen.“ Láthatjuk: Bálint György messzemenően azonosul a Huxley által felvetett problémákkal, Kassákkal szemben ő valós gondoknak ítéli azokat, és megítélése szerint ezekkel mindenkinek szembe kell nézni, aki a való világban a túllépés reményében tájékozódni kíván.

Lényegében osztozik véleményén Hevesi András is, aki 1936-ban a *Two or Three Graces* című regényt *Két vagy három grácia* címen, 1938-ban pedig az *Eyeless in Ghaza* című regényt *A vak Sámson* címen fordította magyarra. Ugyanakkor nem titkolja elmarasztaló nézetét sem, miszerint: könnyű az angol írónak, ő a gondolat steril védelmében él, ezzel szemben a magyarországi író „nyakig ül az életben“. Valószínűleg Hevesi az akkortájt és azóta is sokat hangoztatott nézetre utal, hogy Magyarországon az író egyben közéleti-politikai szereplést is kénytelen vállalni, szemben a nyugati társadalmakkal, ahol az író, ha úgy tetszik, megmaradhat a közélettől szigorúan izoláltan csak írónak, nem köteles részese lenni a társadalmi eseményeknek, megteheti, hogy a valóságot csak párolt és elvonatkoztatott formában szemléli.

Nagyon komoly vád ez Hevesitől, és egy áthidalhatatlan szakadékra hívja fel a figyelmet. E szakadékot akkor még nagyon kevesen látták, és csupán Szerb Antal lesz az, aki 1941-ben megjelent, *A világirodalom története* című munkájában hasonló nézeteinek ad hangot.

Németh László a korábban már említett 1930-as Point Counter Point-ről írt ismertetőjében is mély megértést tanúsít az angol író regénye iránt. „Huxley az az író — írja —, aki a kor meggyőződésre való képtelenségét a szélsőséges meggyőzések örvényével ábrázolta.“ Majd hozzáteszi: „A világnézeti anarchia százszólamú invenciója ez.“ És mintha Kassák Lajos négy év múltán megírandó kritikájából fogná ki már jó előre a szelet, megálapítja: „Az eszmék mesterséges kiválasztásának a laboratóriuma ez a regény, s nem sok reménye volna arra, hogy valódi regény legyen, ha nem Huxley különös tehetsége fűtené. . . Aki az elveket annyira túlbecsüli, attól az ember voltaképpen nem vár regényt, s Huxley bravúrja épp az, hogy regénnyé tüzesíti, amiből más csak filozófiai párbeszédet csinálhatott volna.“ Kassák később éppen Huxley intellektualizmusa miatt nem tudja elfogadni annak regényírói alapállását — a forradalmi pártos elkötelezettséget kérve tőle számon —, Németh László és nemzedéktársai pedig éppen ebben az intellektualizmusban, a szellemi felsőbbrendűségben hisznek, és Huxleyban éppen a végsőkéig racionalizált valóságlátást üdvözlük, a minden pártállásponton felüli, egyetemes érvényű elvekké emelt polgári humanizmus szószólóját éltetik. És bár Németh László is tudatában van annak, hogy „nagyon sok hiányzik ebből a regényből, ami egy jó regényből nem hiányozhat. . . a kortárs-olvasó azonban mindent megbocsát neki lázas aktualitásáért. Az ő korának a világnézet-káosza vajúdik itt torz csillagaival“. Egyértelműen tűnik ki, Németh László is Huxley aktualitását üdvözli.

Az angol szerző további két regényét, az 1925-ben írt *Those Barren Leaves* címűt, és az 1939-ben keletkezett *After Many a Summer* címűt Nagypál István ültette át magyarra, az előbbit *A szerelem útjai* címen 1942-ben, az utóbbit *És múltak az évek* címen még 1941-ben. Ma már csak a lexikonok alapján deríthető ki, hogy a Nagypál István írói álnév alatt Schöpflin Aladárnak, a Nyugat első nemzedéke jeles kritikusának fia, Schöpflin Gyula búvik meg. Az ifjabb Schöpflin egyidős volt a második nemzedék tagjaival, bár nem tartozott szigorúan közéjük. Fordítói munkája egyértelműen bizonyítja, hogy Huxley művei a számára is Európa szellemi magaslatait jelentette.

Cs. Szabó László a Nyugatban 1937-ben közzétett tanulmányában távolabbról tekint, igyekszik megrajzolni azokat a társadalmi-történelmi körülményeket is, melyek nélkülözhetetlenek az angol „forradalmi magatartás megértéséhez. Huxley — írja Cs. Szabó László — „hatalmas, lelki forradalom aratására érkezett. Régi vetést aratott. . . az ipari forradalom világszemlélete megszűnt. Az alkotó elcsüggedt, a sokféle forradalom ezúttal nem az erkölcsi öntudat, hanem a válság jele volt. Anglia meghátrált a polgári morálból, elvesztette vagy megtagadta a tizenkilencedik század hittételeit.“ Majd hozzáteszi: „... a tizenkilencedik századi, hatalomszerző nemzetre szabott félig magasztos, félig hordaszellemű polgári erkölcs menthetetlenül elavult“. Huxley Cs. Szabó László értelmezése szerint e forradalomnak „legkifejezőbb gyermeke, végletekig tudatos esszéíró“. Az angol író intellektualizmusát

tartja legnagyobb erényének, „mert ugyan ki tükrözhetne volna jobban az intellektuális átalakulást, mint a tündöklően eszes író...“ (Cs. Szabó László az intellektualizmust a világnézeti bátorságnak vérteteket adó szellemi fölényként értelmezi, szemben a pozitivizmus szülte polgári életvitellel és magatartással, mely — elszigetelő jellegénél fogva — egyértelműen egy életforma csődjét jelentette, és amelynek egyik leghevesebb bírálója éppen maga Huxley volt.) Ebből eredően válik evidens értékűvé a megállapítás, miszerint: „Huxley moralista, azaz elégedetlen a világ erkölcsi mértékével, de egyáltalán nem polgár. Benne ismét szétvált az angol ember változatlan erkölcsi komolysága attól az önelégült polgári moráltól, mely a tizenkilencedik századi hódítók fél-civilizált, fél-barbár hatalomtudatát hordozta és igazolta.“ Ezt követően szól Huxley „morális ujjászületés“-éről, mely korai és érett pályaszakaszát választja el és a *Pont és ellenpont*ban nyer teljes értékű megfogalmazást. Összegező mondataiból pedig kitűnik, számára az a magatartás jelent igazi értéket, mellyel Huxley felülkerekedett „a nagypolgári műveltség“ megfáradtságán. „Huxley pályája a csillogó frivolitástól egy új erkölcsiséghez vezet, a koravén kiábrándulástól s dix-hüitieme játékkedvtől a mai tömeg-civilizáció megtagadásáig, a neurotikus pásztorjátéktól a gúnyiratig, a kor élettani torzképétől a kor bevádolásáig, az elveszett hittől a pacifista hitvallásig.“ Huxley írói-alkotói-gondolkodói magatartásának igazi lényegét azonban a „horda-mítoszok“ megtagadásában látja. Ennek jelentőségét — lévén szó 1937-ről — nem kell külön taglalni. „Moralista, vagyis a társadalmi magavislet bírója s mivel angol, gyakorlati moralista. A hordamítoszokat tehát viharsarkukban támadta meg. A háborús veszélyben. Évek óta harcol a békéért, nem magas eszmékkal, humanista hitvallással, hanem gyakorlati életszabályokkal.“

V.

Mindezek után bővebben kell szólni Szerb Antal és Huxley szellemi kapcsolatairól. Szerb Antal volt az, aki az esszéíró nemzedék tajai közül a legközvetlenebb kapcsolatot teremtette meg az angol író életművével. Műveiben több ízben is foglalkozott annak regényeivel és kerek egy évtizeden át — egészen tragikus haláláig — lázban tartotta az a szellemi izzás, mely Huxley műhelyéből feléje áradt.

Már 1933-ban, az Erdélyi Helikon kiadásában megjelent *A mai angol regény* című tanulmányában így fogalmaz: „A XVIII. század nagyjainak. Swift-nek és Voltaire-nek a fajtájábaól való, fegyvere neki is a mindent átütő ironia, és emberi értékalapja neki is a fölényes intellektus“. A két évvel később megjelent művében, a *Hétköznapok és csodákban* az új angol regényirodalom tárgyalásakor „a lázadó“ csoportjában tartja őt számon D. H. Lawrence és J.C. Pomyst társaságában. „A butaság konvenciója“ ellen küzdő, intellektuális lázadónak, „az új irodalom legszellemesebb írója“-nak nevezi. Regényét, a *Point Counter Point*-ot „a kilencszázhuszas évek egyik legnagyobb szerűbb írói alkotása“-nak tartja, a Szép új világot pedig — ugyancsak Kassák Lajossal szemben — dicséri, hisz szerinte „ebben a regényében Huxley az angol humor egyik legnagyobb mesterének bizonyul.“ Üzenetére oda kell

figyelni, „mert civilizációnk ma ellentétes irányban halad igazi rendeltetésével, azzal az étellel, amit Huxley vitalizmusa értelmében fel kellene szabadítani. Fel kellene szabadítani minél előbb, mert különben nyakunkon lesz a tökéletes társadalom. . .“

1938. március 31-ei keltezéssel Szerb Antal lektori jelentést ír Huxley *Ends and Meanx* (Célok és eszközök) című esszékötetéről. A dátum ez esetben már különösen fontos, hisz a pillanatot mindössze másfél év választja el a második világháború kitörésének napjától, 1939. szeptember 1-től. Elborult szellemi égbolt alatt veti papírra Szerb Anatal e sorokat: „A bölcsek és szentek tanítását soha oly nyíltan nem vették semmibe, mint korunkban. . . Az embereket lassú, individuális és csoportmunkával vissza kell téríteni a régi ideálokhoz. Meg kell értetni velük, hogy erőszak csak erőszakot szülhet, bármily nemes cél érdekében lépünk is fel erőszakosan; meg kell értetni velük, hogy nincs más haladás, mint haladás a szeretetben. És meg kell értetni velük »hogy az Isten van valamiképp« . . . ha nem is személyes Isten, akit a nagy harcias vallások tanítanak, hanem a személytelen istenség, minden korok misztikusainak közös nagy élménye.“ És az ekkor már nemcsak egzisztenciájában, de pusztán létében is veszélyeztetett író, egyszerre a legszubjektívebb hangnembe vált: „Bizonyára nem én vagyok az egyetlen, akinek a számára ma nagy vigasztalás, hogy még vannak írók — és éppen a legkülönbek —, akik bölcs és szellemes szavakat találnak a jóság és béke védelmében; szomorú vigasztalás, de vigasztalás, hogy ha az emberiség nagy eszméi a gyakorlatban, úgy látszik, csődöt is mondanak, még mindig a legfőbb magasságot jelentik — legalább az elméletben.“

Az 1941-ben megjelent *A világirodalom története* című nagyméretű munkája második kötetében Huxleyt „az ész vallásának utolsó nagy képviselője“ként tartja számon, ugyanakkor a korábbi lelkesedés — az angol író legutóbbi munkái nyomán — mintha alábbhagyott volna. Lehetetlen nem kiérezni a csalódottság halvány kódét az alábbi sorokból: „Huxley újabb írásai mérhetetlenül szomorúak. Lesújt már hangnembük is, amely a reménytelenséget, a jövőben való bizalom teljes hiányát árasztja. És lehangoló, hogy a kor legokosabb regényírója nem tudott más eszményt találni, mint *Gandhinak*, az erőtlén hindu vég-kultúrájának tanát, a csüggedt *nonresistance* elvét.“ Egy kicsit a szemrehányás, egy kicsit a számonkérés hangja ez, ugyanakkor a néma beismerés, hogy közös eszményük, a szeretet-elve, végképp vereséget szenvedett. Most újra a fegyvereké a szó.

VI.

Huxley további magyarországi sorsa már az új irodalom és megújult szellemiség keretein belül alakul, következésképpen részletezése is egy külön tanulmányt igényel. Tanulmányomban csupán a húszas és harmincas évek jelentősebb eseményeire figyeltem, azok lényegi jegyeit igyekeztem megragadni. Láthatjuk, Aldous Huxley üzenete — melynek lényege az egyetemes humanizmus gondolatának irodalmi hangszerelése — egy nagyon is pontosan meghatározható értelmiségi csoportnál talált megértésre. A Nyugat második

nemzedékének és az esszéíró nemzedéknek tagjai beleszülettek egy sajátos világba. Számukra az „ordas eszmék Európájában“ már nem adatott meg a forradalmi tett felszabadító katarzisének élménye, mint ahogy az megadatott a közvetlenül előttük járó generációnak. Ők már befelé fordulnak, szellemi értékekből építenek elefántcsonttornyot, menedékkül a közeledő új-barbarizmus fenyegető veszélyei elől. Esetükben az individuuum határa már pusztán csak a lélek határáig terjed. Szellemi birodalmukat akkor építették, amikor — Szerb Antalt idézve — „a harmincas évek emberének legfőbb teendője, hogy felkészüljön a közeledő új háborúra“. Aldous Huxleyben értelmi vezérüket látták, a szellem emberét, aki lázad a butaság, a tétlenség, a hiúság ellen, de lázad a közöny, a gondolatnélküliség, az érzéketlenség ellen is, aki a társadalmi csapdákkal a szeretet és a béke elvét szegezi szembe. Csodálták ironikus magatartásából eredő fölényét, és bámulták szellemi egyensúlyozó-képességét a tátongó nihilizmus felett. Huxley egy egész nemzedéknek szolgált erkölcsi példaként arra, hogyan lehet a külső anarchia és a belső meghasonlottság, a nihil szirtjei közt nyugalmat és békét parancsolni a léleknek, és hogyan lehet az individuális megbékéléssel prófétikus eszméket hirdetni. És e nyugalom egy ideig nagyon sok embernek jelentett biztonságérzést is.

Huxley műveinek magyarra történő átültetését a Nyugat harmadik nemzedéke töretlenül folytatta. Első műveinek egyikét, az 1921-ben írt *Crome Yellow*-ot még 1943-ban Boldizsár Ivan fordította és jelentette meg *Nyár a kastélyban* címmel. Már a háború után, 1946-ban vehette a magyar olvasóközönség az 1944-ben írt Huxley-művet, a *Time Must Have a Stop*-ot *És megáll az idő* címmel a kezébe, Vas István fordításában. De amint azt már jeleztem, ez a magyar irodalom legújabb fejezetéhez tartozik.

REZIME

Recepcija dela Aldoz Hakslija u Madarskoj za vreme tridesetih godina

Studija se bavi istorijatom recepcije dela poznatog engleskog književnika na osnovu mišljenja prevodilaca, književnih kritičara i istoričara književnosti. Daje se ne samo hronika kritičke recepcije, već i kritičko vrednovanje pojedinih Hakslijevih dela koja su prevedena na mađarski jezik.

SUMMARY

Critical reception of the works of Aldous Huxley during the nineteen-thirties in Hungary

This study deals with the reception given to the works of this well-known English writer, as reflected in the opinions of translators, literary critics and literary historians.

The paper provides not only a chronological record of the critical reception but also a critical evaluation of individual works by Huxley which were translated into Hungarian.